فصلنامه مطالعات حقوق
Journal of Legal Studies
شماره سی ام. بهار ۱۳۹۸، صص۲۸-۱۱ Vol 3. No 30. 2019, p 11-28
شماره شاپا (۲۵۳۸-۶۳۹۵) ISSN: (2538-6395)

مسئولیت مدنی کارکنان بانک‌ها در ایران

سعید اشراق آباد شاپوری
کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)، ایران
eshragh523@gmail.com

چکیده

بانک ها از مهمترین نهادهای بازار پولی و مالی کشور می‌باشند که به ارائه انواع خدمات بانکی و پولی به مشتریان در قالب مجموعه قراردادها می‌پردازند. نقش کارمندان بانک در ارائه این خدمات بسیار برجسته بوده و اعمال کارمندان ناشی از ترک فعل و یا عدم رعایت قوانین باعث مسئولیت مدنی می‌شود لذا لازم است در حوزه‌های الزامات قانونی و خدمات بانکی، بانکداری الکترونیکی و شرکت‌های بخش خصوصی طرف قرارداد بانک با روش تحلیل محتوی این مسئولیت بررسی و ترسیم شود. تعهد بانک در مقابل مشتریان تعهد به نتیجه بوده و صرف اثبات خسارت ناشی از عملیات بانکداری برای مسئولیت بانک کافی می‌باشد و باید خسارت وارده به فرد زیان دیده جبران شود ولی در انجام امور حاکمیتی، بانک‌ها مسئولیتی بعهده نخواهند داشت. در بانکداری الکترونیک ادله اثبات دعوا در اختیار بانک بوده و باید اطمینان حاصل نمود که تراکنش‌ها بطور متعارف در سیستم رایانه انجام شده است. بانک می‌تواند طبق قواعد مسئولیت مدنی در صورت اثبات تقصیر کارمند، برای مطالبه خسارت به او رجوع نماید. همچنین بانک می‌تواند برای کاهش ریسک ناشی از تقصیر کارمندان و یا نقص در وسایل اداری مربوطه از پوشش‌های بیمه‌ای استفاده نماید

واژه‌های کلیدی: مسئولیت مدنی، خسارت، بانک، تقصیر، خدمات بانکی

[Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-18]

مقدمه:

اقتصاد هر کشور از دو بخش تشکیل می‌شود که شامل بخش واقعی که بیانگر جریان کالاها و خدمات از تولیدکنندگان به مصرف کنندگان و بخش مالی اقتصاد که شامل جریان وجوه اعتبارات و سرمایه از ناحیه پس انداز کنندگان به طرف سرمایه گذاران و تولید کنندگان کالاها و خدمات یا دولت است. بازار مالی یکی از ارکان بخش مالی اقتصاد می‌باشد که از آن طریق می‌توان منابع مالی مورد نیاز را بدست آورد و شامل بازار پول و سرمایه و ارز می باشد. بازار پول، بازاری برای داد و ستد پول و دیگر دارایی های مالی جانشین نزدیک پول است و بانک‌ها اعم از بانک مرکزی و بانک‌های دولتی و خصوصی از مهمترین نهادهای بازار پولی شمرده می‌شوند (موسویان، ۱۳۹۳). وظایف و خدمات بانک‌ها به مشتریان توسط کارکنان آنها صورت می‌گیرد و در مثلث بانک- مشتری و کارمند در صورت بروز خسارت بر مشتری مسئولیت هر یک باید تبیین و مشخص شود زیرا در بانکداری اسلامی رابطه مشتریان و بانک در قالب عقود اسلامی و خصوصا عقد وکالت می‌باشد لذا وکیل، امین است و تنها در صورت تعدی و زیاده روی و یا تفریط و کوتاهی ضامن می‌گردد (شهید اول، ۱۳۸۷) که در این حالت مسئولیت بانک‌ها در مقابل مشتریان، عام می باشد ولی در جاهایی تخصیص می خورد که موضوع بحث می باشد. کارکنان بانک در راستای انجام وظایف قانونی می بایست دقت لازم را داشته و دچار تفریط و تعدی نشده و در صورت قصور و ایجاد ضرر، یقینا مسئولیت ایجاد شده است که در دو جنبه کیفری و مدنی قابل بررسی بوده است. مسئولیت کیفری کارکنان در قوانین موضوعه مشخص شده ولی مسئولیت مدنی بعلت تنوع آن گسترده می‌باشد. مسئولیت مدنی، مسئولیت در مقام خسارتی که شخص یا اشیاء تحت حراست وی به دیگری وارد می‌کند و همچنین مسئولیت شخص بر اثر تخلف از انجام تعهدات ناشی از قرارداد می‌باشد (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۰). در خصوص مسئولیت مدنی کارکنان بانک، مهم اثبات تقصیر و جبران خسارت می‌باشد که بتواند به میزان ضرر وارده برای شخص ضرر دیده، جبران نماید. ماده ۱۱ قانون مسئولیت مدنی ناظر به اداره موسسات عمومی است و در نتیجه شرکت یا دولت (بانک های دولتی) نیز مسئول کارکنان خویش است (کاتوزیان، ۱۳۸۵). مسئولیت کارکنان از ابعاد مختلف قابل بررسی می‌باشد. در مواردی که دولت سیاستها و تصمیمات ابلاغی خود را به بانک‌ها برای اجرا ابلاغ می کند مصداق مدیر سایه بوده و کارکنان ملزم به اجرا می‌باشند که اگرتصمیمات ابلاغی از نوع تصدی گری دولت باشد و زیانی متوجه مشتری شود کارمند مسئول نبوده زیرا معامله زیان دیده با کارمند بانک، شخصی نبوده و به عنوان نمایندگی شخصیت حقوقی صورت گرفته و بانک مسئول می‌باشد. البته کارمند بایستی الزامات قانونی ابلاغی را رعایت نماید که در صورت ترک فعل و ایجاد ضرر، ماموران متضامناً در مقابل متضرر مسئول می باشند و دولت می تواند خسارت وارده بر افراد را پس از پرداخت از مامورین خود مطالبه نماید (امامی، ۱۳۷۰) که نوع ترک فعل و انجام فعل و نحوه اجراء آن بایستی مشخص باشد. گاهی نیز مشتریان در مراجعه به بانک باعث اضرار خویش می‌باشند. با توسعه بانکداری الکترونیکی افراد با داشتن کد و رمز و

[Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-18]

استفاده از سیستم های الکترونیکی می‌توانند عملیات بانکی را راساً انجام دهند که در صورت بروز ضرر لازم بوده علت ایجاد آن معین تا بتوان مسئولیت مشتری را به لحاظ اشتباه در ورود داده‌ها و یا مسئولیت بانک ناشی از نقض در سیستم های الکترونیکی و یا مسئولیت کارمند در نحوه راهنمایی و دادن کد و رمز به مشتری را مشخص نموده که نحوه جبران خسارت بسته به نوع مسئولیت متفاوت می‌باشد.

از سوی دیگر مسئولیت کارکنان شرکت‌های بخش خصوصی طرف قرارداد بانک که انجام امور پشتیبانی و خدماتی و اجرایی را بعهده دارند نامشخص بوده که در این حالت مسئولیت کارکنان شرکت- مسئولیت مدیران شرکت و بانک مطرح می شود که نحوه مراجعه مشتری برای جبران خسارت وارد شده را مشخص می نماید. البته پس از شناخته شدن مسئولیت افراد باید راه‌های جبران ضرر نیز مشخص شود که ضرر اعم از مادی و معنوی می‌باشد. در حالیکه نحوه جبران خسارت معنوی هنوز به صورت مشخص مشهود نمی‌باشد.

هدف از تبیین مسئولیت مدنی کارکنان بانک‌ها خصوصا بانک‌های دولتی تعیین حدود و ثغور مسئولیتها و آگاهی مردم و کارکنان بانک ها از نوع مسئولیت و نحوه جبران خسارت می‌باشد تا کیفیت خدمات ارائه شده توسط بانک‌ها را افزایش داده و از کثرت دعاوی مربوطه کاسته شده و خصوصاً از لحاظ تئوری، مبنایی برای استفاده در دادگاههای تخلفات اداری بانک ها در جهت صدور آراء مربوطه باشد و حصول عدالت نسبی در برخورد با کارکنان متخلف حاصل شود.

در این مقاله ابتدا کلیات مسئولیت مدنی را از منظر فقه و قانون موضوعه بررسی نموده و پیشینه بررسی‌ها در این حوزه ذکر شده وسپس مسئولیت کارکنان در خصوص تخلف از الزامات قانونی و مسئولیت ناشی از خدمات بانک به مشتری و مسئولیت کارکنان بخش خصوصی طرف قرارداد و نحوه جبران خسارت متاثر از مسئولیت آنان را بررسی می نمائیم.

۱-کلیات و تعاریف :

نظام بانکی به منزله قلب اقتصاد است که وجوه و سرمایه را به بخش‌های مختلف اقتصادی پمپاژ می‌کند و به همین خاطر اشکالات و نواقص موجود دراین سیستم مستقیما بر بخش حقیقی اقتصاد تاثیر می‌گذارد.

بانک موسسه‌ای است که به صورت شرکت سهامی مطابق قانون تشکیل شده و بر اساس مواد مقرر در قانون پولی و بانکی کشور به عملیات بانکی اشتغال می‌ورزد (لنگرودی، ۱۳۷۰). در ایران بعد از انقلاب بانک ها موظف به اجرای قانون بانکداری بدون ربا (بهره) می‌باشند. این قانون در بخش تجهیز منابع (جمع آوری منابع مالی) از عقد وکالت استفاده کرده است. بانک وکیل مردم می‌شود تا با سپرده های ایشان فعالیت اقتصادی انجام دهد و بعد از برداشتن حق الزحمه خود، باقیمانده سود را بین سپرده گذاران تقسیم کند (علوی، ۱۳۸۸) و سپرده گذاران به بانک وکالت عام می‌دهند که وجوه وی را به همراه دیگر وجوه سپرده گذاران و همراه دیگرمنابع بانک ازقبیل سرمایه بانک به صورت مشاع در فعالیت‌های اقتصادی سوده

[Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-18]

بکار گیرد. بنابراین بانک دو رابطه حقوقی با سپرده گذار خواهد داشت از یک طرف وکیل و از سوی دیگر شریک وی در تامین منابع می باشد (موسویان، ۱۳۹۳).

بانک در قالب یک شرکت سهامی عام بوده که اگر سهامداران آن اشخاص حقیقی و حقوقی باشند، بانک خصوصی و در صورتیکه بیش از ۵۱ درصد سهام آن متعلق به دولت بوده، بانک دولتی می نامند. لذا حیات بانک بعنوان یک شرکت تجاری، بستگی به ارتباط با مشتریان دارد که آنها خواهان دریافت خدمات متنوع بانکی می باشند و این ارتباط باید مستمر و مداوم باشد. درصورتیکه در این ارتباط مشکلات حل نشده باشد تاثیر منفی در ارتباط مداوم مشتری با بانک و استفاده از خدمات بانکی دارد و مشتریان ناراضی می‌توانند یک کسب و کار را نابود کنند زیرا آنها (حتما تجربیات) خود را به دیگران منتقل می کنند (نیکخواه، ۱۳۹۰). از سوی دیگردر یک شرکت گروههائی دارای منافع هستند که عبارتند از سهامداران، مشتریان، کارکنان و. . . . که از منظر مدیریت مالی مدل مجموعه قراردادها وجود دارد یعنی روابط بین دارندگان منافع و شرکت را از دیدگاه مجموعه ای از قراردادها باید نگریست. شرکت همچنین قراردادهای قانونی تعهدآورمثل مسئولیت در قبال محصولات شرکت داشته که جنبه ضمنی و عینی دارد و دادگاه می تواند تعهدات ضمنی این گونه قراردادها را مشخص کند (دستگیر، ۱۳۸۱).

در این خصوص قراردادهای نوشته و نانوشته ای بین بانک و مشتریان و کارکنان آن برای تامین منافع گروه های ذینفع وجود دارد. قراردادها در قالب حقوقی بوده و باید از حمایت ضمانت های لازم برای اجرای آن برخوردار باشد تا از تخلفات که منجر به از بین رفتن کسب و کار می‌شود، جلوگیری نماید. قواعدی مانند لزوم جبران ضرر زیان دیده یا پایبندی به یک تعهد و قرارداد که در واقع قواعد ناشی از عرف‌های ابتدایی و مسلم است (ره پیک، ۱۳۹۲). در جهت ارایه مطلوب خدمات به مشتریان نقش کارکنان بانک بارز می‌باشد که فعالیت آنان همراه با مسولیت مدنی یا کیفری می‌باشد. در نظام حقوقی ایران و بیشتر نظام های حقوقی برای تحقق مسولیت مدنی وجود سه رکن همواره لازم است :۱-فعل زیانبار ۲- ضرر ۳- رابطه سببیت بین فعل و ضرری که وارد شده و آنان را شروط ثابت مسولیت می نامند (قاسم زاده، ۱۳۸۷).

اصطلاح مسئولیت مدنی نمایانگر مجموع قواعدی است که واردکننده زیان را به جبران خسارت زیان دیده ملزم می سازد. (کاتوزیان، ۱۳۹۱الف) لذا مسئولیتها یا قراردادی بوده که ناشی از یک قرارداد فی ما بین طرفین بوده و یا مسئولیت خارج از قرارداد که مربوط به نظم عمومی است که در فقه و قانون مدنی مسئولیت خارج از قرارداد را ضمان قهری نامیده اند (لنگرودی، ۱۳۷۰). در مسئولیت مدنی بحث اجتماع سبب و مباشر مطرح می شود که چون هر دو انسان هستند تردید است که کدامیک اقوا بوده است که اگر اقوا بودن احراز نشود و یا همه در تاثیر، برابر باشند حکم به جمع ضمان داده می‌شود (محقق داماد، ۱۳۹۲). دیدگاه فقهی دیگر مسئولیت را عملی دانسته قائم به شخص که این عمل، خروج از مسائل اخلاقی است و یا خروج از اوامر و نواهی قانونی که در صورت دوم مسئولیت قانونی می‌باشد (صالحی مازندرانی، ۱۳۹۰).

[Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-18]

با توجه به این که در بانکداری اسلامی رابطه مشتریان و بانک در قالب عقود اسلامی بوده و خصوصا عقد وکالت می‌باشد لذا وکیل امین است و تنها در صورت تعدی و زیاده روی و یا تفریط و کوتاهی، ضامن می‌گردد (شهید اول، ۱۳۸۷). همچنین شخصی که به نحو امانی مالی را در تصرف دارد چنانچه از حد اذن و یا متعارف خارج گردد، ید او از حالت امانی به ضمانی تبدیل می‌شود و از آن لحظه، هر گونه تلف و نقص از مسئولیت و ضمان وی خواهد بود و لازم نیست که تلف و نقص در اثر تعدی و تفریط وی حاصل شده باشد (محقق داماد، ۱۳۹۲) که تصرف در مال غیر بدون مجوز قانونی (عمداً یا غیر عمد) موجب مسئولیت متصرف است و این مسئولیت را ضمان ید می‌گویند (لنگرودی، ۱۳۷۰). نکته قابل توجه آن است که وکیل حق ندارد از حدودی که برای او تعیین شده تجاوز نماید مگر این که عرف و عادت به داخل بودن آن گواهی دهد (شهید اول، ۱۳۸۷). مسئولیت مدنی کارمندان بانک های دولتی مشمول ماده ۱۱ قانون مسئولیت مدنی می باشد و در بانک های خصوصی مشمول کلیات قانون مسئولیت مدنی و ماده یک آن میباشند. در این خصوص مقالات و تحقیقات زیادی در حوزه کسب و کار در بخش‌های دولتی وخصوصی انجام شده است. مهمترین مسئله در مسئولیت همانا جبران ضرر زیان دیده می‌باشد که این جبران خسارت می تواند به وسیله نهادهایی مانند بیمه صورت می‌گیرد که به معنی حذف مسئولیت مدنی نمی‌باشد (یزدانیان، ۱۳۹۲) و همچنین روش‌های جبران خسارت در مسئولیت مدنی مورد توجه بوده که نظام هایی هستند که جبران عینی را بر سایر طرق جبران خسارت ترجیح می‌دهند که حقوق ایران نیز به این دسته تعلق دارد (حاجی عزیزی، ۱۳۸۰). در این خصوص کشورهای مختلف نیز روش های مختلفی برای نحوه جبران خسارت دارند. از جمله در بند ۲ ماده ۴۴ قانون تعهدات سویس هم آمده است که اگر ایراد خسارت نه عامدانه بوده و نه به علت غفلت یا بی احتیاطی، سنگین بوده و جبران آن موجب اعسار بدهکار گردد، قاضی می تواند آنرا به طور منصفانه تخفیف دهد (بادینی؛ اسلامی، ۱۳۹۲). همچنین برای مسئولیت بانک راهنمای آنسیترال برای حمایت از حقوق مشتریان رویکرد خاصی ارائه کرده که معروف به نظریه مسئولیت معاملاتی است و به موجب این نظریه تعهدات بانک در مقابل مشتری تعهد به نتیجه می‌باشد (عبدالهی؛ سجادی، ۱۳۹۳). همچنین در برخی موارد بانک دارای تاثیر ناروا بر مشتری خویش است که در چنین مواردی بار اثبات دعوی معکوس می گردد (قنبری، ۱۳۹۱) که در صورت شکایت مشتری بار اثباتی بعهده بانک می باشد.

۲- مسئولیت کارکنان ناشی از الزامات قانونی:

۱-۲- مسئولیت اعمال حاکمیتی و تصدی گری:

بانک‌های دولتی تحت عنوان شرکت های دولتی وابسته به وزارت اقتصاد ودارایی می‌باشند که کارمندان مستخدم آنان به نوعی کارمندان دولت محسوب می‌شوند. کارمندان و ماموران دولت اعم از رسمی، پیمانی و روزمزد بوده که شرط صدق مامور دولت کار مستمری است که شخص برای دولت می کند خواه در ازاء

[Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-18]

مزد باشد و خواه افتخاری باشد (لنگرودی، ۱۳۷۰). از سوی دیگر فعالیت بانک ها در بخش مالی و پولی اقتصاد بوده وتابع علم حسابداری و مدیریت مالی می باشد. گاهی بین احکام مقرر در قوانین و مقررات موضوعه و اصول حسابداری تعارض پدید می‌آید که موجب محدودیت در کار حسابداری می‌شود. این احکام قانون انواعی دارد از جمله احکام عام که احکام قانونی هستند که انجام دادن فعل یا افعالی را مقرر یا منع نموده و یا انجام آنرا تنها به ترتیب مقرر در قانون مجاز شناخته و رعایت آن به طور عام الزامی است و احکام خاصی نیز هستند که آنها هم احکام قانونی بوده که انجام فعل در محدوده اجرای قانون معین را مقرر و الزامی کرده است (خاکی؛ اسلامی، ۱۳۸۱). لذا در صورت تخلف از این احکام توسط کارمندان موجب مسئولیت شده و ضرر حاصله متوجه مشتریان و بانک می گردد.

البته ذکر این نکته ضروری است که اعمال دولت به اعمال حاکمیتی و تصدی تفکیک می‌شود که در صورت اعمال مربوط به تصدی، دولت مسئولیت دارد ولی در اعمال حاکمیتی دولت فاقد مسئولیت شناخته شده است و عادلانه به نظر نمی‌رسد که زیان های ناشی از اعمال حاکمیت به شخص یا اشخاص معین تحمیل شود و عموم مردم که از این گونه اعمال سود می برند در جبران خسارت، دولت شریک نمی‌باشند (میرداداشی، ۱۳۹۲). بانک ها طبق ماده ۸ قانون عملیات بانکداری بدون ربا موظف به افتتاح حساب‌های سپرده سرمایه گذاری مدت دار بر طبق قوانین و مقررات برای مشتریان بوده و طبق ماده ۵ همان قانون منافع حاصله را به نسبت مدت و مبلغ با مشتری تقسیم نمایند. در این مرحله اعمال تصدی دولت می باشد و مشتری دراین مورد که پول و سرمایه خود را به بانک بسپارد، مختار است. ولی از سوی دیگر تعیین نرخ سود سپرده ها بنا به ماده ۱۴ قانون پولی و بانکی کشور بعهده بانک مرکزی و شورای پول و اعتبار می باشد که از اعمال حاکمیتی دولت بوده و اگر نرخ تعیین شده کمتر از نرخ تورم باشد باعث می گردد که ارزش سرمایه نقدی مشتریان در سال کمتر شده و ارزش آتی پول آنها برابر با ارزش فعلی آن پول نمی باشد که موجب ضرر به صاحبان سرمایه می گردد. در این حالت دولت شریک ضرر بوجود آمده نمی‌باشد ولی می‌توان تفاوتی میان عمل دولت در محدوده حاکمیت و تصدی قائل نگردید که در فقه اسلامی گفته شده که ضرر و زیان ناشی از اثر خطا و اشتباه قاضی حادث شود باید از محل بیت المال جبران گردد (میر داداشی، ۱۳۹۲) که این امر ناشی از مسئولیت دولت در قبال خسارت وارده از سوی کارکنانش می‌باشد حال اگر مسئولین مربوطه در محاسبه نرخ سود بر اساس وضعیت تورم کشور خطایی نماید و در اثر این خطا خسارتی متوجه عده ای شود مسئولیت دولت را دیگر خارج از اعمال حاکمیت باید تصور نمود.

نکته حائز اهمیت آنکه در بانک های خصوصی که سهامداران آن دولت نمی‌باشد مسئولیت مدیران و مدیر عامل شرکت مانند مسئولیت مدنی عام، مسئولیت مبتنی بر خطاست که این خطا موجب ضرر شده باشد (اسکینی، ۱۳۸۸ج) که به طریق اولی مسئولیت کارکنان آن نیز مبتنی بر مسئولیت مدنی عام می‌باشد. در شعب این بانک ها مسئول شعبه مربوطه و کارکنان آن به عنوان واحدی از یک شرکت سهامی عام بوده که در صورت ایجاد ضرر که ناشی از تصمیمات مدیر سایه اتخاذ شده باشد. در این فرض وجود ضرر و فعل

[Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-18]

زیانبار (تصمیم) به عنوان دو رکن از ارکان مسولیت مدنی وجود دارد (عیسائی؛ رمضانی، ۱۳۹۲). در این فرض دولت با اعمال حاکمیتی مبنی بر تعیین نرخ سود سپرده ها و الزام بانک‌های خصوصی به اجرای آن به عنوان مدیر سایه بوده و باید مسئولیت در مقابل مشتریان زیان دیده ناشی از سلطه مالی حاصله از تفاوت نرخ تورم و سود سپرده را داشته باشد ولی در واقعیت چنین نبوده و مشتری مختار می‌باشد که وجوه نقد خود را نزد بانک های خصوصی سپرده گذاری ننماید و درغیر این صورت مشمول " قاعده اقدام "خواهد شد.

۲-۲- مسئولیت ناشی از انجام فعل یا ترک فعل:

کارمند بانک پس از استخدام و اشتغال به کار می‌بایست احکام و مقررات وضع شده توسط بانک را در قالب بخشنامه‌ها و اطلاعیه ها و دستورالعمل‌های خاص رعایت نماید. هر گاه قاعده خاصی اعم از قانون به معنی خاص کلمه یا عرف معین وجود داشته باشند برای کسی تکلیف و وظیفه ای را معین نماید آن شخص باید به وظیفه قانونی یا عرف خویش عمل کند در غیر این صورت خود را، مرتکب تقصیر (از نوع ترک فعل) شده و در مقابل زیان دیده مسئول قرار خواهد گرفت (قاسم زاده، ۱۳۸۷). در حوزه حقوق جزا با پذیرفته شدن اصل قانونی جرایم و مجازاتها بدون وجود یک تکلیف و الزام قانونی نمی‌توان کسی را به کار واداشته و او را از باب خودداری و انجام ندادن کاری معین مجازات نمود. ولی در مسولیت مدنی هم بدون تردید انجام ندادن تکالیف قانونی به معنای عام کلمه تقصیر محسوب می‌شود و کارمند مسئول جبران زیان های ناشی از آن است. از جمله این تکالیف می توان به ماده ۲۱ قانون صدور چک اشاره نمود که بانک ها موظفند کلیه حساب های جاری اشخاصی که بیش از یک بار چک بی محل صادر کرده و تعقیب آنها منتهی به صدور کیفر خواست شده باشد را بسته و تا سه سال بنام آنها حساب جاری دیگری باز ننمایند. مسئولیت شعب هر بانکی که به تکلیف فوق عمل ننمایند حسب مورد با توجه به شرایط و امکانات و دفعات و مراتب جرم به یکی از مجازاتهای مقرر در ماده ۹ قانون رسیدگی به تخلفات اداری محکوم خواهند شد (صقری، ۱۳۸۰). حال در این مورد اگر مسئول شعبه ای به کارمند زیر دست خویش دستور دهد که برخلاف ماده فوق اقدام نماید مسئولیت کیفری با مسئول شعبه بوده ولی مسئولیت مدنی برای هر دو در اینجا مطرح می‌شود که اجتماع سبب و مباشر می باشد و اگر عامل مباشر وسبب جمع شود مباشر ضامن است مگر در صورتی که اکراه شده یا فریب خورده باشد که در این صورت ضمان برکسی که او را فریب داده یا اکراه کرده ثابت می‌شود (شهید اول، ۱۳۸۷) که در این حالت کارمند تحت سیطره رئیس شعبه بوده و بر اساس بند ۱۳ ماده ۸ قانون تخلفات اداری می بایست مراتب تخلف را به رئیس شعبه گوشزد نماید و در صورت اصرار مسئول شعبه موظف به اجرا بوده ولی باید مراتب را به واحد بازرسی بانک اعلام کند که در این صورت مسئولیتی متوجه او نمی‌باشد. نکته قابل تأمل آنکه در صورت عدم رعایت مفاد ماده ۲۱ قانون صدور چک مسئولیت ناشی از ورود ضرر به اشخاص ثالث بعهده کیست؟ کارمند که قصد انجام

[Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-18]

دادن فعل مغایر قانون و تعهدات را داشته و هدف او زیر پا گذاشتن مقررات و ضوابط موجود است ولی قصد نتیجه و یا قصد اضرار به دیگران را ندارد که در این صورت صرف تخلف از قانون تقصیر است و هر گاه ضرری به کسی وارد شود مسئولیت مدنی هم مستقر می گردد (قاسم زاده، ۱۳۸۷). البته با توجه به تبصره ذیل ماده ۲ قانون صدور چک، دارنده چک کلیه خسارات وارده به خود را از صادر کننده می تواند در خواست نماید و همچنین صادرکننده به استناد ماده ۱۰ قانون مزبور اگر با علم به بسته بودن حساب بانکی خود مبادرت به صدور چک نماید به حداکثر مجازات کیفری مندرج در قانون فوق محکوم می‌شود. در این صورت مسئولیت مدنی برای کارمند و رئیس شعبه بانک وجود نداشته و صرفا مسئولیت کیفری و اداری آنها مطرح می باشد.

در مواردی نیز کارمند بانک در اثر بی احتیاطی مرتکب تقصیری در مقابل مشتری می‌گردد که از جمله در مواقعی که مشتری قصد دارد وجوهی را به حساب مشخص واریز نماید و کارمند در اثر بی احتیاطی به حساب فرد دیگری واریز و شخص ثالث وجوه را برداشت می‌نماید که در این حالت فاعل فعل زیانبار بدون قصد زیانبار و بدون قصد نتیجه اعمالی را از روی بی احتیاطی انجام می‌دهد و از رفتار متعارف عدول و سر پیچی می‌کند (اهمال) در این صورت نیز مرتکب تقصیر شده و باید خسارت وارده را جبران نماید (قاسم زاده، ۱۳۸۷). در این حالت کارمند موظف به پیگیری وصول وجه از شخص ثالث بوده و اگر زمان طولانی شد می بایست نسبت به تامین وجه برای واریز کننده اقدام و سپس در صورت وصول وجه از شخص ثالث آنرا به جای مثل داده شده تصاحب نماید.

البته در زمانی که مافوق و مسئول بالاتر در بانک دستوری به کارمند زیر مجموعه برای اجراء می دهد منظور آن است که کارمند موظف به رعایت مقررات در هنگام اجراء می باشد. حال در صورتی که مامور در اجرای دستور قانونی مقام مافوق مقررات مربوطه را رعایت ننماید وباعث زیان به دیگری شود ضامن است و اجرای دستور مقام صالح قانونی، مقتضی ضمان را از بین نمی‌برد (بادینی؛ شاهی، ۱۳۹۲الف). در این صورت کارمند نمی‌تواند بیان نماید که اجرای دستور صرفا با عدم رعایت مقررات قانونی میسر می‌باشد. به طور مثال در زمانی که رئیس شعبه دستور افتتاح حساب جاری برای شخصی را به کارمند می‌دهد، او بایستی نسبت به احراز هویت افتتاح کننده و دریافت مدارک لازمه اقدام نماید و در صورت جعل مدارک ویا هویت جعلی، باعث بروز خساراتی به بانک شود کارمند نمی‌تواند استناد به انجام دستور رئیس شعبه نماید و با توجه به ماده ۱۱ قانون مسئولیت مدنی در این خصوص در مقابل بانک و اشخاص دیگر مسئول جبران خسارت وارده می‌باشد.

۳- مسئولیت ناشی از ارائه خدمات بانکی:

بسته خدمات عبارت است از مجموعه ای از کالاها و خدمات که در یک محیط عرضه و ارائه می‌شود و در بخش خدمات الکترونیکی، داده‌ها خود مشتریان می‌باشند و منابع همان کالاهای تسهیل کننده، کارکنان

[Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-18]

و سرمایه در خدمت مدیر خدمات هستند (نیکخواه، ۱۳۹۰). فعالیت‌های اصلی بانک ها به سه گروه عمده جمع آوری سپرده های صاحبان وجوه مازاد، اعطای تسهیلات و اعتبارات به متقاضیان وارائه خدمات بانکی طبقه بندی شده است (موسویان، ۱۳۹۳) که مسئولیت در انواع خدمات قابل بررسی می‌باشد.

۱-۳ : سپرده های سرمایه گذاری:

در بانکداری اسلامی نیز بانک‌ها به عنوان وکیل در بخش جمع آوری سپرده ها عمل می نمایند. مشتریان وجوه نقد را در حساب‌های سرمایه گذاری نزد بانک سپرده نموده و بانک را به عنوان وکیل طی قراردادی منصوب نموده تا در بخشهای اقتصادی سودآور در قالب عقود اسلامی سرمایه گذاری نموده و منافع حاصله را به نسبت مدت و مبلغ تقسیم نماید. ماهیت رابطه حقوقی طرفین عقد وکالت است و اگر وکیل برای انجام امور کسی را نایب خود قرار دهد در مقابل موکل مسئول اعمال او نیز هست (عبدالهی؛ سجادی، ۱۳۹۳). پس بانک در مقابل اعمال سوء کارمندان در مقابل مشتریان مسئول می باشد. البته بانک به عنوان وکیل وظیفه دارد موافق غبطه و مصلحت موکل عمل نماید و می‌توان چنین اعتمادی را در این سپرده ها مشاهده نمود و بار اثبات را با همین منطق بر عهده بانک گذاشت به نحوی که اثبات نماید غبطه و مصلحت موکل را رعایت کرده است (قنبری، ۱۳۹۱). از منظر دیگر هدف مشتری از سپرده گذاری حصول سود می باشد و بانک در قرارداد فی ما بین متعهد شده که حداقل سود اعلامی علی الحساب را به مشتری پرداخت نماید ولی در مقابل رقم بیشتر از سود علی الحساب در صورت تحقق، مسئول می باشد. لذا تعهدات قراردادی بانک به صورت تعهد به نتیجه است در نتیجه صرف اثبات این که خسارت ناشی از عملیات بانکداری است برای مسئولیت بانک کافی است و نیازی به اثبات تقصیر بانک نیست (عبدالهی؛ سجادی، ۱۳۹۳). پس صرف ارائه قرارداد سپرده گذاری توسط مشتری بانک می بایستی به تعهدات مربوطه عمل نماید. لذا اگر کارمند بانک هنگام افتتاح حساب اقدام به صدور برگه قرارداد سپرده گذاری نموده و به مشتری تحویل نماید ولی در سیستم حسابداری بانک حساب مربوطه را در ردیف حسابهای پس انداز یا جاری منظور نماید که فاقد قابلیت پرداخت سود می‌باشد و پس از انقضاء مهلت سپرده گذاری، بانک نمی‌تواند از پرداخت سود به علت اشتباه در نوع حساب افتتاحیه خودداری نماید. با توجه به این که تعهد بانک به نتیجه بوده است و برگۀ سپرده سرمایه گذاری در اختیار مشتری می باشد، سود مربوطه باید طبق قرارداد تنظیمی توسط بانک پرداخت شود. بدیهی است بانک طبق ماده ۱۱ قانون مسئولیت مدنی می تواند به کارمند جهت جبران خسارت وارده مراجعه نماید زیرا خسارت وارده به مشتری در اثر عمل کارمند بوده است.

[Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-18]

۲-۳- حسابهای جاری:

یکی از خدمات ارائه شده توسط بانک به مشتریان افتتاح حسابهای جاری دارای دسته چک برای مشتریان می‌باشد که چک‌های صادره در گردش معاملات اقتصادی کشور جایگاه خاصی دارد. از جمله بخش‌هایی است که مسئولیت‌های زیادی برای کارمندان بانک و مشتریان ایجاد می‌نماید. حساب‌های جاری عبارتند از حساب ویژه اشخاص حقیقی وحقوقی که پرداخت هر گونه وجه از این حساب، به دستور دارنده حساب بوسیله صدور چک در وجه خود، حامل یا شخص معین منوط است (موسویان، ۱۳۹۳). لذا هر گاه چک در وجه حامل باشد هر کسی می تواند وجه آنرا از بانک مطالبه نماید که نکته حائز اهمیت در احراز هویت دریافت کننده وجه می باشد. البته عرف فعلی بانک ها این است که جهت پرداخت چک های در وجه حامل هم درخواست کارت شناسایی می نمایند. عده ای معتقدند که هرگاه چک در وجه حامل باشد بانک مکلف نیست که هویت دارنده را بررسی کند مع ذالک چون بانک ها به حکم ماده ۱۱ قانون صدور چک باید هویت اولین آورنده را در ظهر چک قید کنند، می توانند هویت آورنده را با توجه به اوراق شناسایی او با مطالب ظهر چک تطبیق کنند اما اگر چنین اقدامی هم نکنند مسئول نیستند (اسکینی، ۱۳۸۷ب). البته ماده ۳۱۶ قانون تجارت بیان می‌نماید:

"کسی که وجه چک را دریافت می‌کند باید ظهر آنرا امضا یا مهر نماید اگر چه چک در وجه حامل باشد" که تکلیف قانونی می باشد و لذا در هنگام امضا ظهر چک، لازمه آن احراز هویت گیرنده چک بوده و نمی توان بدون آن صرفاً بسنده به امضاء نمود. این امر ناشی از تشریفات قانونی راجع به پرداخت چک می باشد و در صورت قصور باعث مسئولیت برای بانک و کارمند می باشد.

از دیگر حقوق صاحب حساب آنست که کارمند بانک در زمان پرداخت وجه چک بایستی دقت کافی نموده که چک جعلی نباشد. که در صورت، پرداخت بانک و کارمند مربوطه مسئول خسارات به صاحب حساب می باشند. البته در موردی که تقلید به قدری ماهرانه است که جز با نگاه کارشناسی قابل تشخیص نباشد، در چنین مواردی بانک مسئول پرداخت نخواهد بود و صاحب حساب که به دلیل بی احتیاطی چک مربوطه در اختیار جاعل قرار گرفته است، حق مطالبه زیان را از بانک نخواهد داشت (اسکینی، ۱۳۹۲الف). همچنین کارمند می بایست بر اساس دستورالعمل‌های داخلی بانک در زمان پرداخت چک کنترل‌های لازم در خصوص نکات امنیتی موجود در برگ چک را نموده و از اصالت آن اطمینان حاصل نماید و امضاء مندرج در چک نیز در حد عرف بانکداری با نمونه امضاء موجود در کارت افتتاح حساب مطابقت نموده و اگر کارمند دستور قانونی فوق را انجام نداده و بدون تطبیق و صحت اصالت برگه چک اقدام به پرداخت وجه نماید مسئول جبران خسارات وارده می باشد.

[Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-18]

۳-۳ - بانکداری الکترونیک:

در دنیای امروز برای برخی از خدمات مانند خدمات بانکی کانون فعالیت روی پردازش اطلاعات متمرکز است. (نیکخواه، ۱۳۹۰). لذا امور بانکی مردم در قالب کارتهای بانکی بدهی[1]و با استفاده از بستر های الکترونیکی مانند خودپرداز- اینترنت بانک و موبایل بانک صورت می پذیرد و در زمان بروز مشکل در ارائه خدمت به مشتریان و بروز خسارت اثبات تقصیر و ایجاد مسئولیت سخت تر می‌باشد. با توجه به این که رابطه بانک و مشتریان را رابطه وکیل و موکل دانسته لذا برای مشتری کافی است اثبات نماید معامله با تراکنش که با وجه وی انجام شده، معامله متعارفی نبوده است. این اثبات برای مشتری سخت می باشد زیرا این کاستی ها در بانکداری الکترونیک بیشتر می شود چون نا برابری اطلاعات بین بانک ومشتری وجود دارد و مشتری در موقعیتی قرار ندارد که بتواند ادله بانک را ارزیابی نماید و آنها را مورد چالش قرار دهد (قنبری، ۱۳۹۱). البته می توان چنین بیان نمود که بانک ها مسئولیت معاملاتی دارند که معادل تعهد به نتیجه است مانند مواردی مثل مسئولیت متصدی حمل و نقل طبق ماده ۳۸۶ قانون تجارت (عبدالهی؛ سجادی، ۱۳۹۳) که بانک باید بتواند ثابت کند که تراکنش درخواستی مشتری طبق فرآیند متعارف انجام شده و صحت انجام را اثبات نماید. در این گونه موارد کارمند نقشی در انجام عملیات بانکی نداشته زیرا مشتری با استفاده از کد و رمز مختص خویش از طریق بسترهای الکترونیکی اقدام به عملیات بانکی نموده و در صورت عدم رعایت موارد امنیتی در حفظ کد ورمز، طبق قاعده اقدام، مشتری مقصر بوده و عدم دقت مشتری در دادن دستور برای انجام تراکنش‌های مالی نیز موجب مسئولیت برای بانک و کارمندان نمی‌شود. در بانکداری الکترونیک ادله اثبات دعوا عمدتاً همان داده های رایانه ای هستند که در اختیار بانک می باشند و مشتری به آنها دسترسی ندارد. این امر به نوبه خود، باعث نابرابری بین بانک و مشتری می شود که مبنا واساس آیین دادرسی و نظام حقوقی حاکم بر ادله اثبات دعوا است. به عبارت دیگر اصل "البینه علی المدعی" با فرض برابری طرفین در دسترسی به ادله پذیرفته شده است حال که این متبادر دعاوی بین بانک و مشتری وجود ندارد اصل مزبور نیز نیازمند اصلاح و تعدیل است (قنبری، ۱۳۹۱). لذا می‌توان چنین بیان نمود ادله اثبات دعوا معکوس بوده و بانک باید اثبات نماید که تراکنش‌های مالی بطور متعارف در سیستم انجام شده است و مشتری صرفاً باید اثبات نماید که دستور تراکنش مالی را داده است.

٤-۳- مسئولیت در سامانه چکاوک:

با توسعه تکنولوژی اطلاعات و زیر ساخت های ارتباطی و رواج مبادلات الکترونیکی، ابزارهای پرداخت غیر کاغذی متولد و با آهنگ فزاینده ای رشد نموده است. در این زمینه سامانه چکاوک در حوزه بانک مرکزی تعریف شده که از طریق واسطه‌های مختلف به اداره مرکزی بانک های عضو سامانه متصل شده و در آن اصل چک ها به صورت کاغذی دیگر بین بانک ها جابجا نمی‌شوند و تصویر روی و پشت چک

1. Debit

[Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-18]

برای بانک ها ارسال می شود و وصولی آن نیز از طریق سامانه فوق اعلام می شود. در این سامانه دو بانک واگذارکننده چک برای وصول و بانک بدهکار چک که حساب مربوطه نزد او می‌باشد و باید چک را پرداخت نماید، وجود دارد. لذا در این میان اجتماع سبب و مباشر مشاهده می‌شود که بانک واگذارنده بعنوان سبب نسبت به پشت نویس و احراز هویت گیرنده چک و ورود اطلاعات چک و شماره حساب واگذارنده در سامانه اقدام می نماید و بانک بدهکار نیز پس از کنترل امضاء ذیل چک و کنترل اطلاعات روی چک با اطلاعات ورودی توسط سبب، اقدام به پرداخت چک می‌نماید که بعنوان مباشر محسوب می‌شود. حال اگر مقررات ناظر به پرداخت چک توسط سبب و مباشر رعایت نشود و زیانی متوجه صاحب حساب دارنده چک شود کدامیک ضامن می‌باشد؟ در فرضی بیان شده است که اگر عامل مباشر و سبب جمع شوند مباشر ضامن است مگر در صورتی که اکراه شده یا فریب خورده باشد که در این صورت ضمان بر کسی است که او را فریب داده و ثابت شود (شهید اول، ۱۳۸۷) که طبق بخشنامه بانک مرکزی برای هر یک از بانک های واگذارکننده (سبب) و پرداخت کننده (مباشر) وظایفی خاص تعریف شده است. لذا هر گاه قاعده خاصی وجود داشته و برای کسی تکلیف و وظیفه ای را معین نماید، آن شخص باید به وظیفه قانونی خویش عمل کند در غیر این صورت خوددار، مرتکب تقصیر (از نوع ترک فعل) شده و در مقابل زیان دیده مسئول قرار خواهد گرفت (قاسم زاده، ۱۳۸۷). سبب یعنی بانک واگذارکننده باید نسبت به کنترل اصالت چک و احراز هویت و پشت نویسی توسط دارنده اقدام نماید و در ورود اطلاعات دقت نموده و پشت چک را به مهر بانک ممهور نماید که نشان دهنده آن است که وظایف قانونی مربوطه را بدرستی اجرا نموده است لذا در صورت بروز خسارت ناشی از فرآیندهای فوق مسئولیت بعهده بانک واگذارکننده و به طریق اولی کارمند مربوط می‌باشد. در مقابل بانک بدهکار و پرداخت کننده چک نیز باید نسبت به کنترل امضاء ذیل چک با نمونه امضاء مندرج درکارت بانکی اقدام نماید و مندرجات چک را با داده‌های ثبت شده توسط بانک واگذار کننده مطابقت داده و در صورت صحت و داشتن موجودی در حساب اقدام به پرداخت چک نماید. همچنین در صورت وجود دستور قضایی یا در خواست دارنده حساب در ظرف مهلت قانونی برای عدم پرداخت چک و مسدود بودن حساب یا چک، باید از پرداخت چک امتناع ورزد. بدیهی است در صورت بروز هر گونه خسارت ناشی از عدم رعایت مقررات فوق مسئولیت بعهده بانک بدهکار (مباشر) و کارمند مربوط می باشد. نکته حائز اهمیت اینکه تا پایان وقت مقرر تعیین شده بانک بدهکار باید به سامانه مراجعه و نسبت به بررسی چک های واگذارشده برای پرداخت اقدام کند. در غیر اینصورت پس از ساعت مقرر و عدم مراجعه بانک بدهکار به سامانه، بمنزله تائید بوده و چک فوق به طور اتوماتیک پرداخت می شود و لذا مسئولیت بانک بدهکار در این خصوص از نوع تقصیر ناشی از ترک فعل بوده و در جهت جبران خسارت وارده مسئول می باشد.

[Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-18]

٤- مسئولیت کارکنان بخش خصوصی طرف قرارداد بانک :

بانک‌ها در جهت افزایش بهره وری و کارایی و کاهش هزینه های مربوط انجام یکسری امور اجرایی خدماتی را از طریق مناقصه به شرکت های خدماتی بخش خصوصی واگذار می‌نمایند. این امور عبارتند از امور نظافت- چک رسانی- ماشین نویسی- اپراتوری و. . . . می‌باشند. در این قرارداد انجام امور فوق به صورت حجمی به شرکت‌های برگزیده واگذار می گردد و شرکت‌های خصوصی نیز برای انجام این امور اقدام به بکارگیری نیروی انسانی نموده و قراردادی با این افراد توسط شرکت‌ها تنظیم می‌شود. ارتباط بانک‌ها با این افراد رابطه استخدامی نبوده و کلیه روابط افراد با شرکت بخش خصوصی تابع قانون کار می‌باشد و به عنوان کارکنان بخش خصوصی شناخته می‌شوند. در باب مسئولیت ناشی از خطا و تقصیر این افراد نظراتی وجود دارد. عده ای معتقد می باشند که هرگاه کارفرما بخشی از کارهای خود را با قراردادی به پیمانکاری واگذار کند مسئول خساراتی که پیمانکار به دیگران وارد می کند نیست (قاسم زاده، ۱۳۸۷). همچنین ماده ۲ قانون کار بیان می دارد که " کارگر از لحاظ این قانون کسی است که به هر عنوان در مقابل دریافت حق السعی اعم از مزد، حقوق، سهم سود و سایر مزایا به درخواست کارفرما کار می کند". لذا کارکنان بخش خصوصی طی قرارداد فی مابین با شرکت کار می‌کنند و با توجه به ماده ۱۲ قانون مسئولیت مدنی کارفرمایانی که مشمول قانون کار هستند مسئول جبران خساراتی می‌باشند که از طرف کارکنان اداری و یا کارگران آنان در حین انجام کار یا به مناسبت آن وارد شده است. در مسئولیت کارفرما نسبت به خساراتی که کارگران ضمن کار یا به مناسبت آن به دیگران می زنند، نفوذ نظریه ایجاد خطر آشکار دیده می شود منتهی مفاد ماده ۱۲ قانون مسئولیت مدنی از نظر فنی به صورت ایجاد فرض تقصیر برای کارفرما تنظیم شده است زیرا اثبات رعایت درتمام احتیاط هایی که اوضاع و احوال قضیه ایجاد نموده او را از مسئولیت بری می کند (کاتوزیان، ۱۳۹۱الف). لذا چنین استنباط می شود که زیان دیده به طور مستقیم حق دارد به کارفرما رجوع کند و نیازی به اثبات تقصیر کارگر ندارد. نکته قابل توجه آنکه که اگر در قرارداد فی ما بین بانک و شرکت قید شده باشد که وسایل کار با بانک بوده و دراثر نقض این وسایل خساراتی ببار آید مسئولیت کارکنان بخش خصوصی که با این وسایل کار می کنند چگونه می‌باشد؟ اگر کارگر بخش خصوصی آگاه به نقض وسایل بوده و اعلام نکرده تقصیر داشته و هر گاه خسارتی در نتیجه تقصیر کارمند و نقض وسایل اداری به بار آید کارمند و دولت هر دو در برابر زیان دیده مسئول هستند و قضیه تابع موردی است که اسباب متعدد خساراتی را بوجود می آورند. در چنین مواردی هردو خطا کار در برابر زیان دیده مسئولیت تضامنی دارند ولی در روابط خودشان هر کدام به اندازه دخالتی که در وقوع حادثه داشته است متحمل جبران خسارت می‌شوند (کاتوزیان، ۱۳۸۵ ب). البته در حالتی که کارگر بخش خصوصی در موقعیتی که مشغول بکار بوده سوء استفاده از موقعیت کاری خود نماید و در اثر آن خساراتی متوجه شخص ثالث شود مسئولیت جبران بعهده او می‌باشد و لذا کارفرما را نمی‌توان مسئول پنداشت ولی نه تنها کارفرما مسئول خساراتی است که کارگران او در محیط کار و در

[Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-18]

حین انجام دادن کار به شخص ثالث وارد می‌کنند بلکه مسئول کلیه خساراتی است که کارگران او در حین اجرای هر گونه ماموریت به دیگران وارد می‌کنند (قاسم زاده، ۱۳۸۷). ولی مشتریان خسارت دیده آگاه به نحوه روابط بین بانک و شرکت بخش خصوصی و کارگران آنان نداشته و در نگاه اول آنان را کارمند بانک می‌دانند و در صورت مراجعه خسارت دیده بانک ناچار به جبران خسارت بوده ولی طبق ماده ۱۲ قانون مسئولیت مدنی به کارفرما (بانک) اجازه داده است که پس از جبران خسارت اشخاص ثالث به شرکت طرف کارگر یا کارمندی که زیان را وارد کرده است رجوع کند. این قاعده نشان می‌دهد که مسئولیت کارفرما جنبه تضمین دارد و مدیون واقعی خسارت که در نتیجه تقصیر کارگر به بار آمده خود اوست (کاتوزیان، ۱۳۸۵ب). همچنین زیان دیده می‌تواند به کارگر مربوطه نیز مراجعه نماید و بانک و کارگر بخش خصوصی مسئولیت تضامنی در برابر زیان دیده دارند. البته بانک ها در قرارداد فی ما بین با شرکت بخش خصوصی پیش بینی این موارد را نموده و مسئولیت را متوجه شرکت دانسته و در جهت ضمانت اجرا آن نیز تضامین لازم را اخذ می نماید. شرکت نیز می بایستی در قرارداد مربوط با کارگران پیش بینی لازم را نموده و تضامین قابل قبولی دریافت نماید.

۵-جبران خسارت ناشی از مسئولیت:

۱-۵: بانک ها در ایران در قالب بازار مالی اسلامی فعالیت می‌نمایند و آن بازاری است که در آن عملیات عرضه و تقاضا پول و سرمایه بین عرضه کنندگان و تقاضاکنندگان آن با رعایت اصول شریعت اسلام انجام می‌شود (موسویان، ۱۳۹۳). در این بازار کالای اصلی پول می‌باشد که خود در زمانی که دادن عین و مثل ممکن نباشد بعنوان روش جبران خسارت محسوب می شود. طبق بند ج ماده ۳۵ قانون پولی و بانکی کشور در صورتی که در اثر عملیات بانکی خسارتی متوجه مشتریان شود بانک مسئول جبران این خسارت است. البته مسئولیت دولت منافات ندارد که مامورین نیز متضامناً در مقابل متضرر مسئول باشد و دولت بتواند خسارت وارده بر افراد را پس از پرداخت از مامورین خود مطالبه نماید (امامی، ۱۳۷۱الف). ولی گاه می‌شود که خسارت وارده در اثر تقصیر کارمند و نقض در وسایل اداری بوده که در این حالت دو مسئول وجود دارد و مسئولیت بر طبق قواعد عمومی تقسیم می‌شود و تضامنی نیست ولی هرگاه دولت به عنوان کارفرما عمل کند مشمول مواد ۱۲ تا ۱۴ قانون مسئولیت مدنی می‌شود (قاسم زاده، ۱۳۸۷).

در باب مسئولیت پس از مشخص شدن فرد مقصر مبحث جبران خسارت برای اعاده وضعیت زیان دیده به وضع سابق پیش می‌آید. در نحوه جبران خسارت روش‌های مختلفی وجود دارد که در ماده ۳ قانون مسئولیت مدنی به دادگاه اختیار داده تا میزان زیان و طریقه جبران آن را مشخص سازد (حاجی عزیزی، ۱۳۸۰). البته یکی از مبانی تاثیر اصل جبران کلیه خسارت، انصاف است اما گاه همین انصاف ایجاب می‌کند که حکم به پرداخت خسارت کم تر یا بیشتری داده شود (بادینی؛ اسلامی، ۱۳۹۲ب).

[Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-18]

خسارت شامل خسارت مادی و معنوی می باشد. در مواقعی جبران خسارت ناشی ازعملکرد کارمندان باعث اعسار و تنگدستی آنان می شود و در این گونه موارد بانک ها از باب انصاف مسئولین باجه را که به امر پرداخت و دریافت می پردازند و میزان ریسک شغلی آنان بیشتر است را تحت پوشش بیمه مسئولیت در آورده و حق بیمه را نیزکارمند پرداخت می نماید و در زمانی که کسر موجودی صندوق برای کارمند پیش آید که زیان متوجه بانک می شود توسط شرکت بیمه گذار این زیان پرداخت می شود. البته جبران توسط بیمه کامل نیست و با توجه به سقف بیمه، همیشه مقداری از خسارت جبران نمی شود. ظهور نهادهای فوق به معنی حذف مسئولیت مدنی نیست زیرا حتی اگر خسارت از سوی بیمه جبران شود شرکت بیمه حق دارد طبق قواعد عمومی مسئولیت مدنی به فاعل مراجعه کند (یزدانیان، ۱۳۹۲) لذا در قراردادهای تنظیمی فی مابین با شرکت‌های بیمه به گونه ای تنظیم شده که شرکت بیمه حق مراجعه به فاعل (کارمند بانک) برای دریافت خسارت پرداختی را ندارد.

۲-۵: همچنین در صورتی که مشتری عملیات بانکی خود را در قالب بانکداری الکترونیک انجام دهد مسئولیت فرآیندهای انجام شده بعهده مشتری می‌باشد ولی اگر تراکنش بهر دلیل بدرستی در سیستم‌های بانک انجام نشود و خساراتی به مشتری وارد شود بانک ملزم به جبران است. دایره این مسئولیت شامل خسارت ناشی از سامانه ی تحت کنترل بانک و کارکنان نیز هست (سجادی؛ عبدالهی، ۱۳۹۳). خسارت فوق ناشی از نقض در وسایل اداری می باشد و بانک موظف به جبران خسارت آن می‌باشد. نکته حائز اهمیت، زمان مبنای محاسبه خسارت می باشد که از زمان ورود دستور توسط مشتری بواسطه بسترهای الکترونیکی مبنا بوده یا زمانی که بانک می خواهد جبران خسارت نماید. در مسئولیت مستودع داریم که اگر زیان وارد شود باید جبران نمود که میزان زیان مزبور به ارزش تاریخ حادث شدن عیب و نقض تعیین می‌گردد نه به ارزش تاریخ تعدی وتفریط یا تاریخ تادیه خسارت به مودع، زیرا در زمان پیدایش نقض و عیب ذمه مستودع اشتغال بعوض آن پیدا می‌نماید (امامی، ۱۳۷۱ب). لذا در بانکداری الکترونیک مبنای محاسبه جبران خسارت زمانی است که طی دستور مشتری وجه از حساب او خارج شده ولی بدلایل سیستمی به حساب مورد نظر مشتری منظور نشده و ارزش پول در آن زمان ملاک می‌باشد و باید مثل آن پرداخت شود که میزان وجه برداشت شده از حساب می‌باشد. البته اگر مشتری اعلام نماید که در فاصله ورود خسارت تا جبران خسارت ارزش پول او کاهش یافته میتوان چنین استنباط نمود که با توجه به ماده ۲۲۱ قانون مدنی که بانک متعهد به انجام امری شده و تخلف نموده لذا مسئول خسارت طرف مقابل است و طبق ماده ۲۲۸ قانون مدنی موضوع تعهد وجه نقدی باشد لذا با رعایت ماده ۲۲۱ قانون مدنی، محاکم می‌توانند بانک را به جبران خسارت حاصله از تاخیر و تادیه دین محکوم نمایند. این موضوع می‌تواند در مواقعی که چک از حساب مشتری پرداخت شده ولی امضاء ذیل چک با نمونه امضاء مشتری در بانک مطابقت نداشته باشد نیز اعمال شود که در صورت محکومیت بانک به پرداخت خسارت می تواند به مامور خود مراجعه نماید.

[Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-18]

۳-۵ : در مواقعی نیز مشتری درخواست می نماید که علاوه بر جبران زیان های مادی، زیان های معنوی نیز جبران شود. شورای نگهبان در تبصره یک ماده ۳۰ قانون مطبوعات اظهار داشته :" طرح دعوی خسارت معنوی مجاز و دادگاه مکلف به رسیدگی آن است اما تقویم خسارت معنوی به مال و امر مادی مغایر موازین شرعی است البته رفع هتک و توهین که به شخص شده به طریقه متناسب با آن در صورت مطالبه ذی حق لازم است (قاسم زاده، ۱۳۸۷). حال اگر چک مشتری به علت بی مبالاتی کارمند پرداخت نشود و این امر باعث بی اعتباری مشتری در بازار شود و مشتری جبران خسارت معنوی را مطالبه نماید، صرف عذر خواهی، جبران آن خسارت نمی‌شود ولی به نظر می‌رسد که دادن مال مادی نیز در بیشتر موارد نه تنها وضع زیان دیده را بهتر می‌کند بلکه از گستاخی‌های متجاوزان نیز می‌کاهد و جنبه بازدارندگی دارد (قاسم زاده، ۱۳۸۷). ولی در عرف فعلی بانک در صورت اثبات خسارت معنوی به مشتری علاوه بر عذرخواهی، بانک می‌تواند بر اساس ماده ۸ قانون تخلفات اداری فرد متخلف را به دادگاه تخلفات اداری معرفی و در صورت صدور حکم محکومیت و مجازات کارمند در آینده شغلی او تاثیر منفی خواهد داشت و به نوعی جنبه بازدارندگی دارد.

نتیجه‌گیری:

بازار مالی سازوکاری است که میتواند دو گروه عرضه و تقاضا کنندگان سرمایه های مالی را به هم رسانده و از این راه سرمایه های راکد و پر مخاطره را به سرمایه‌های مفید و مولد تبدیل نماید (موسویان، ۱۳۹۳). در این میان بانک ها نقش اساسی در این بازار بعهده دارند و طبق قانون بانکداری بدون ربا وکیل مردم در بکارگیری سپرده های آنها بوده و انواع خدمات بانکی را به آنان ارائه می دهد. لذا در ارتباط بین مشتری و بانک مشاهده می‌کنیم که کارمندان بانک نقش موثری برای جذب بهتر و خدمات مطلوبتر به مشتریان دارند. در این میان بانک و مشتری و کارمند بانک سه ضلع یک مثلث بوده که در صورت ایجاد زیان به مشتریان باید نقش و مسئولیت هر یک تبیین شده تا بتوان با مشخص نمودن مقصر، مسئول جبران خسارت و نحوه آنرا مشخص نمود. در صورتیکه اعمال کارمندان ناشی از تصمیمات ابلاغی دولت به بانک ها باشد و در این مورد زیانی متوجه مشتری شود کارمند مقصر نبوده است و چون از نوع تصمیمات حاکمیتی است لذا مسئولیتی متوجه دولت نمی‌باشد ولی از منظر دیگر در فقه اسلام بیان شده که ضرر و زیانی که در اثر خطا و اشتباه قاضی حادث شود باید از محل بیت المال جبران گردد (میر داداشی، ۱۳۹۲). لذا در صورتیکه تصمیم گیرندگان سیاست اعلامی دولت در محاسبات دچار اشتباه شوند و زیانی متوجه مشتریان شود باید خسارت وارده بنحوی جبران شود از جمله تعیین سود سپرده‌های سرمایه‌گذاری که کمتر از نرخ تورم اعلام شود که باعث کاهش ارزش پول مشتریان می‌گردد و ایجاد سلطه مالی نماید لذا جهت جلوگیری از زیان مشتریان باید بانک ها در تعیین سود مختار باشند.

[Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-18]

فهرست منابع و ماخذ

۱- اسکینی، ربیعا. ۱۳۹۲الف. حقوق تجارت تطبیقی. چاپ دوم. تهران. انتشارات مجد.

۲- اسکینی، ربیعا. ۱۳۸۷ب. حقوق تجارت (برات – سفته). چاپ دوازدهم. تهران. انتشارات سمت.

۳- اسکینی، ربیعا. ۱۳۸۸ ج. حقوق تجارت شرکت‌های تجاری. جلد دوم. چاپ یازدهم. تهران. انتشارات سمت.

۴- امامی، سیدحسن. ۱۳۷۱الف. حقوق مدنی. جلداول. چاپ نهم. تهران. چاپخانه اسلامیه.

۵- امامی، سید حسن. ۱۳۷۱ب. جلد سوم. چاپ هفتم. تهران. چاپخانه اسلامیه.

۶- بادینی، حسن؛ شاهی دامن جانی، احد. بهار و تابستان ۱۳۹۲الف. راهکارهای جبران خسارت ناشی از اقدامات قانونی مقامات صالح. فصلنامه فقه و مبانی حقوق اسلامی. سال چهل و ششم. شماره یک. ص۱تا۲۷.

۷- بادینی، حسن؛ اسلامی فارسانی، علی. پائیز۱۳۹۲ب. نقش انصاف در مسئولیت مدنی. فصلنامه پژوهش‌های حقوق تطبیقی. دوره هفده شماره ۳. ص۲۵تا۴۶.

۸- جعفری لنگرودی، محمد جعفر. ۱۳۷۰. ترمینولوژی حقوق. چاپ پنجم. تهران. چاپ گلشن.

۹- حاجی عزیزی، بیژن. دی ماه ۱۳۸۰. روشهای جبران خسارت در مسئولیت مدنی. دو ماهنامه دانشگاه شاهد. سال نهم، شماره ۳۶. ص۶۳ تا ۷۲.

۱۰- حسنی، حسن. ۱۳۹۱. حقوق تعاون و حقوق تجارت. چاپ دوم. تهران. نشر میزان.

۱۱- داداشی، سید مهدی. تابستان ۱۳۹۲. مبانی فقهی حقوقی مسئولیت مدنی دولت. فصلنامه حقوق اسلامی. سال دهم، شماره ۳۷. ص۱۲۱تا ۱۴۶.

۱۲- دستگیر، محسن. ۱۳۸۱. مبانی مدیریت مالی. جلد اول. چاپ اول. تهران. انتشارات نوپردازان.

۱۳- ره پیک، حسن. ۱۳۹۲. مقدمه علم حقوق. چاپ دهم. تهران. انتشارات خرسندی.

۱۴- شهید اول. ۱۳۸۷. لمعه دمشقیه. ترجمه شیروانی، علی. چاپ سی و پنجم. قم. نشر دارالفکر.

۱۵- صالحی مازندرانی، محمد. پائیز ۱۳۹۰. مسئولیت مدنی دولت از دیدگاه فقهی. فصلنامه حقوق اسلامی. شماره ۳۰. ص۷ تا ۲۸.

۱۶- صقری، محمد. ۱۳۸۰. حقوق بازرگانی اسناد. چاپ اول. تهران. شرکت سهامی انتشار.

۱۷- عبدالهی، محبوبه؛ سیداحمدی سجادی، سید علی. بهار۱۳۹۳. بررسی تطبیقی تعهدات بانک در تراکنش‌های الکترونیکی وجوه. فصلنامه پژوهشهای حقوق تطبیقی. شماره یک دوره ۱۸. ص ۹۹ تا ۱۲۱.

۱۸- علوی، سید یحیی. ۱۳۸۸. بانکداری بدون ربا چالش‌ها و راهکارها. چاپ اول. تهران. دانشگاه امام صادق (ع).

[Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-18]

۱۹- عیسائی تفرشی، محمد؛ رمضانی آکردی، حبیب. پائیز۱۳۹۲. مفهوم و مسئولیت مدیر سایه در حقوق شرکت های تجاری (مطالعه تطبیقی در حقوق ایران و انگلیس). فصلنامه پژوهش های حقوق تطبیقی. دوره هفدهم، شماره ۳. ص۱۱۳ تا ۱۳۴.

۲۰- قاسم زاده، سید مرتضی. ۱۳۸۷. الزام ها و مسئولیت مدنی بدون قرارداد. چاپ ششم. تهران. نشر میزان.

۲۱- قنبری، حمید. تابستان ۱۳۹۱. معکوس نمودن بار اثبات دعوی مبنای مسئولیت در رابطه بین بانک و مشتری در بانکداری الکترونیک. مجله پژوهشهای پولی و بانکی. شماره ۱۲. ص ۱۲۷ تا ۱۴۴.

۲۲- کاتوزیان، ناصر. ۱۳۹۱ الف. الزام های خارج از قرارداد مسئولیت مدنی. جلد اول. چاپ یازدهم. تهران. انتشارات دانشگاه تهران.

۲۳- کاتوزیان، ناصر. ۱۳۸۵ب. الزام های خارج از قرارداد ضمان قهری - مسئولیت مدنی – غضب و استیفاء. چاپ پنجم. تهران. انتشارات دانشگاه تهران.

۲۴- محقق داماد، سید مصطفی. ۱۳۹۳. قواعد فقه بخش مدنی. چاپ ۴۲. تهران. نشر علوم انسانی.

۲۵- موسویان، سید عباس. ۱۳۹۳. مقدمه ای بر بانکداری بدون ربا در ایران. چاپ اول. تهران. موسسه فرهنگی نشر و اندیشه معاصر (فام).

۲۶- منصور خاکی، محمد ابراهیم؛ اسلامی، زهراء. ۱۳۸۳. مبانی حسابداری در بانک های ایران. چاپ اول. تهران. موسسه عالی بانکداری ایران.

۲۷- نیکخواه، بهزاد. ۱۳۹۰. مدیریت کیفیت خدمات بانکداری الکترونیک. چاپ اول. تبریز. نشر اختر.

۲۸- یزدانیان، علی رضا. پائیز ۱۳۹۲. مطالعه تطبیقی اندیشه جمعی شدن مسئولیت مدنی در حقوق فرانسه و ایران و آثار عملی آن بر جبران خسارت. فصلنامه حقوق. شماره سه. ص ۲۰۳ تا ۲۲۱.

[Downloaded from jlawst.ir on 2026-11-18]